

2. ZRUŠENIE ŠLACHTICKÝCH TITULOV

2.1 Zahraničná komparácia

Zrušenie šľachtických titulov je znak, ktorý majú štáty strednej a východnej Európy, opúšťajúce v 20. storočí monarchistické zriadenie, spoločný. Aby sme preto vývoj v Československu videli v širšom kontexte, predstavme si najprv obdobné procesy prebiehajúce v okolitých štátoch, ako nástupníckych republikách cisárstiev zaniknutých v prvej svetovej vojne.

2.1.1 Zrušenie titulov v Nemecku

Ako prvé si môžeme predstaviť Nemecko, ktoré po prvej svetovej vojne zvolilo vo vzťahu k šľachtickým titulom podstatne špecifický postoj, ovplyvňujúci jeho právny poriadok dodnes. Konkrétne, s ohľadom na svoju prusko-militaristicko-junkerskú tradíciu a tradíciu Svätej ríše rímskej národa nemeckého zvolilo akýsi kompromisný prístup – Weimarská ústava z roku 1919 v čl. 109 síce zrušila udeľovanie šľachtických titulov *pro futuro*, ale zároveň dovtedy udelené a užívané tituly zmenila na súčasť mena.²⁹⁵ Uvedený stručný článok ústavy tak najprv v prvej vete zdôraznil, že všetci Nemci sú si pred zákonom rovní; muži aj ženy mali mať podľa tohto článku zásadne tie isté štátoobčianske práva a povinnosti. Následne požadoval, že verejnoprávne výhody alebo nevýhody súvisiace s pôvodom alebo stavom mali byť zrušené. Napokon, štvrtá veta výslovne uviedla: „šľachtické označenia platia iba ako súčasť mena a nesmú sa už viac udeľovať.“ Iné tituly sa podľa ďalšej vety tohto článku ústavy pripúšťali iba ak označovali úrad alebo povolanie; akademické tituly pritom boli zo zákazu vylúčené. Žiadne iné rady ani čestné vyznamenania však už štát viac nemal udeľovať a žiadny Nemec nesmel prijať od zahraničnej vlády žiadny titul alebo rad.²⁹⁶

²⁹⁵ Porovnaj text Weimarskej ústavy z roku 1919. Dostupné na internete: <http://www.dhm.de/lemo/html/dokumente/verfassung/index.html> (navštívené dňa 1. 8. 2018).

²⁹⁶ „Alle Deutschen sind vor dem Gesetze gleich. Männer und Frauen haben grundsätzlich dieselben staatsbürgerlichen Rechte und Pflichten. Öffentlich-rechtliche Vorrechte oder Nachteile der Geburt oder des Standes sind aufzuheben. Adelsbezeichnungen gelten nur als Teil des Namens und dürfen nicht mehr verliehen werden. Titel dürfen nur verliehen werden, wenn sie ein Amt oder einen Beruf bezeichnen; akademische Grade sind hierdurch nicht betroffen. Orden und Ehrenzeichen dürfen vom Staat nicht mehr verliehen werden. Kein Deutscher darf von einer ausländischen Re-

Dodnes tak platí, že Nemecko zachovalo šľachtické tituly v podobe súčasť mena a priezviska (napr. v podobe „... *Freiherr von* ...“). Formulácia ústavy, že na tituly sa má pozerat „ako na mená“ pritom z právneho hľadiska vyriešila aj potenciálny problém s prispôsobovaním titulu pohlaviu nositeľa.²⁹⁷ Meno (priezvisko) je totiž v Nemecku nemenné bez ohľadu na pohlavie jeho nositeľa, čo by znamenalo, že ak by tituly boli „menom“, museli by sa dcéry grófov volat „gróf“ a nemanželské deti baróniek by sa mali volat „barónka“ bez ohľadu na pohlavie.²⁹⁸ Podľa prevažujúcich dobových názorov však formuláciu ústavy bolo potrebné vykladať tak, že tituly nie sú nemenné mená, ale sú „ako mená“ a platí pre ne nemecká gramatika rozlišujúca mužský a ženský rod.²⁹⁹ Tento výklad bol pritom iba plodom súdnej praxe, pretože k príslušnému článku ústavy totiž nebol prijatý žiadny vykonávací predpis. Osobitný predpis v tejto súvislosti predstavoval iba trestný zákon, podľa ktorého prijatie titulu (napr. od cudzej moci) bolo trestným činom (podľa § 360 ods. 8 trestného zákona).³⁰⁰ Iba praxou sa tiež ustálilo, že v abecedných zoznamoch majú bývalí šľachtici figurovať napríklad pod písmenom „B“ ako Bismarck a nie pod „F“ ako *Fürst* (knieža, *Fürst von Bismarck*).³⁰¹

Pritom je zaujímavé, že ešte pred prijatím Weimarskej ústavy, jednotlivé nemecké spolkové štáty³⁰² prijímali vlastné predpisy o zrušení šľachty a titulov. Bavorské predpisy tak napríklad úplne zrušili šľachtu a zakázali akékoľvek jej titulárne označenia, čo sa potom muselo korigovať s ohľadom na novú nemeckú ústavu a jej čl. 109.³⁰³ Na druhej strane, obdobný pruský predpis z 23. júna 1920

gierung Titel oder Orden annehmen.“ Podľa súčasného čl. 123 ods. 1 Základného zákona (*Grundgesetz*) ako platnej nemeckej ústavy pritom citované ustanovenie Weimarskej ústavy stále platí ako bežný spolkový zákon (potvrdili to aj rozsudky Spolkového správneho súdu z 11. marca 1966 a 11. decembra 1996).

²⁹⁷ BINDER-KRIEGLSTEIN, R.: *Österreichisches Adelsrecht 1868-1918/19*. Frankfurt am Main, 2000, s. 213, pozn. 712. Aj vo Francúzsku sú predikáty a znamenia šľachtictva povolené a sú súčasťou mena.

²⁹⁸ KUCHINKE, K.: *Die deutsche Revolution von 1918 und ihre Folgen für das Privatfürstenrecht*. In: BRIESKORN, N. a kol.: *Vom mittelalterlichen Recht zur neuzeitlichen Rechtswissenschaft*. Paderborn, 1994, s. 413.

²⁹⁹ RADEMACHER, W.: *Das Recht des Artikels 109 Absatz 3 der Reichsverfassung vom 11. August 1919 (inaugural-dissertation)*. Leipzig, 1927, s. 73.

³⁰⁰ Tamže, s. 85.

³⁰¹ Tamže, s. 74.

³⁰² BUCHHOLZ, W.: *Der Adel im heutigen Reichsverfassungsrecht. (inaugural-dissertation)*. Jena, 1930, s. 22 a nasl.

³⁰³ Tamže, s. 24.

bol síce prijatý až po Weimarskej ústave, no je zasa zaujímavý tým, že vymenúva, ktoré konkrétne výsady šľachtici strácajú (napr. zákaz obmedzenia osobnej slobody).³⁰⁴ Prax v Prusku sa pritom musela tiež popasovať s otázkou, či aj titul „kráľ pruský“ je súčasťou mena podľa čl. 109 ústavy. Dospelo sa k tomu, že ide o hodnotu a nie o titul, a preto takéto označenie nepredstavuje podľa ústavy súčasť mena.³⁰⁵ Napokon, osobitný problém vyvstal v súvislosti s dovtedajšími morganatickými manželkami a deťmi a ich odlišnými priezviskami, resp. s nemanželskými plnoletými deťmi – tu bola jediným riešením úradná zmena priezviska.³⁰⁶

2.1.2 Zrušenie titulov v Rakúsku

V porovnaní s Nemeckom, radikálnejšie sa k šľachte postavilo Rakúsko, ktoré sa svojou právnou úpravou najviac približuje československej úprave zrušenia šľachtických titulov. V Rakúsku pritom ešte do 5. decembra 1918 zo zotrvačnosti stále úradne prebiehalo vydávanie nobilitačných listín šľachticom povýšeným ešte za monarchie. Až 12. decembra 1918 sociálnodemokratický poslanec Albert Sever, zrejme aj pod dojomom zrušenia titulov v Československu, navrhol zrušenie šľachtictva. Následne dňa 16. januára 1919 predstavila štátna kancelária vlastný návrh, ktorého autorom bol sekčný radca Frölich. Až 3. apríla 1919 sa dostal do parlamentu konečný návrh zákona. Bol prijatý a vydaný pod č. 211, pričom, na rozdiel od pôvodného návrhu, už konečné znenie obsahovalo aj sankciu za používanie šľachtických titulov – pokutu vo výške 20 000 korún alebo väzenie v trvaní až 6 mesiacov.

Tento zákon nesie plný názov zákon č. 211/1919 StGBL. o zrušení šľachty, svetských rytierskych a dámskych radov/rádov a niektorých titulov a pôct,³⁰⁷ a, podobne ako československý zákon č. 61/1918 Zb. z. a. n., je v Rakúsku dodnes

³⁰⁴ Tamže, s. 31.

³⁰⁵ Tamže, s. 51.

³⁰⁶ Tamže, s. 62-67.

³⁰⁷ Dostupné na internete: <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=1000036> (navštívené dňa 1. 8. 20118).

účinný, pričom dokonca platí ako ústavný zákon³⁰⁸ podľa čl. 149 ods. 1 Spolkového ústavného zákona.³⁰⁹

Ustanovenie § 1 tohto zákona konkrétne stanovilo: „*Zrušuje sa šľachtictvo, jeho vonkajšie čestné výhody, ako aj tituly a hodnosti udelené len na účely vyznamenania, ktoré nesúvisia s úradným postavením, profesionálnymi, vedeckými alebo umeleckými danosťami a s tým spojené čestné výhody rakúskych štátnych príslušníkov.*“ Ustanovenie § 2 výslovne zakázalo používanie šľachtických označení, titulov a pôct, pričom porušenie tohto zákazu mala ako priestupok sankcionovať administratívna vrchnosť. Ustanovenie § 4 zákona stanovilo, ktorý orgán má posúdiť, či v tom-ktorom prípade ide o zrušený titul: „*Rozhodnutie, pokiaľ ide o tituly a hodnosti, ktoré sa majú považovať za zakázané podľa § 1, patrí do pôsobnosti štátneho tajomníka pre vnútorné záležitosti a verejné vzdelávanie.*“ Napokon, posledný § 5 zrušil rakúske rytierske a dámske rady/rády.

Ďalšie podrobnosti ustanovilo vykonávacie nariadenie ministra vnútra a školstva a ministra spravodlivosti z roku 1919, č. 237/1919 StGBL.³¹⁰ Kritizované pritom bolo, že tento vykonávací predpis šiel nad rámec zákona, a teda že mu chýbal právny základ.³¹¹ Toto nariadenie konkrétne vo svojom § 1 vyslovilo: „*Zrušuje sa šľachtictvo, jeho vonkajšie čestné výhody, ako aj tituly a hodnosti udelené len na účely vyznamenania, ktoré nesúvisia s úradným postavením, profesionálnymi, vedeckými alebo umeleckými danosťami a s tým spojené čestné výhody, pričom toto zrušenie sa vzťahuje na všetkých rakúskych štátnych príslušníkov*

³⁰⁸ Rakúsky zákon o zrušení šľachtictva mal v mezivojnovom období silu ústavy (podľa čl. 149 ods. 1 ústavy z roku 1920). Podľa zákona o zjednotení Rakúska s Nemeckom sa stal obvyčajným zákonom. Po 27. apríli 1945 sa na základe teórie o okupácii oživil ako rakúsky zákon a podľa čl. 149 ústavy má dnes opäť silu ústavného zákona. BINDER-KRIEGLSTEIN, R.: Österreichisches Adelsrecht 1868-1918/19. Frankfurt am Main, 2000, s. 172. Porovnaj ATTLMAYR, M.: Adelsaufhebung und das Gemeinschaftsrecht. Bemerkungen zum Vorlageverfahren VwGH 18.5.2009, EU 2009/0002. In: Journal für Rechtspolitik, 18, 2010, s. 1-11.

³⁰⁹ Dostupné na internete: <http://de.wikipedia.org/wiki/Adelsaufhebungsgesetz> (navštívené dňa 1. 8. 2018).

³¹⁰ Vykonávacie predpisy prijaté štátnym úradom pre vnútorné záležitosti a verejné vzdelávanie a štátnym úradom pre spravodlivosť po dohode s dotknutými štátnymi orgánmi, týkajúce sa zrušenia šľachtických titulov, ako aj určitých titulov a hodností. *Vollzugsanweisung des Staatsamtes für Inneres und Unterricht und des Staatsamtes für Justiz, im Einvernehmen mit den beteiligten Staatsämtern vom 18. April 1919, über die Aufhebung des Adels und gewisser Titel und Würden.* Dostupné na internete: <http://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10000035> (navštívené dňa 1. 8. 2018).

³¹¹ BINDER-KRIEGLSTEIN, R.: Österreichisches Adelsrecht 1868-1918/19. Frankfurt am Main, 2000, s. 180.

bez ohľadu na to, či tieto výhody získali vo svojej krajine alebo v zahraničí.“ V § 2 nariadenie zakázalo používanie predložky „von“ v rámci mena a priezviska, predikátov, prímiení, používanie titulov označujúcich šľachtické postavenie, ako napríklad rytier („*Ritter*“), barón („*Freiherr*“), gróf („*Graf*“) a knieža („*Fürst*“), čestného titulu vojvoda („*Herzog*“), ako aj iných príslušných tuzemských a zahraničných označení stavu, rodových erbov a zahraničných titulov, ktoré nemuseli ani fakticky znamenať šľachtický stav – ako napríklad *comes romanus* a pod. Ustanovenie § 3 ďalej špecifikovalo, že zrušené sú aj oslovenia „*excellencia*“, určité vymedzené radcovské hodnosti a všetky tituly spojené s prídavnými menami „*dvorský*“ a „*komorský*“. Tieto zákazy sa pritom mali vzťahovať nielen na verejný styk, ale aj na čisto spoločenský styk. Vo verejných registroch s výnimkou obchodných registrov sa tieto tituly mali automaticky prestať uvádzať. V obchodných registroch mali zapísané osoby vykonať príslušné zmeny v lehote do jedného roka.

Hyperinflácia v povojnovom Rakúsku však už krátko po prijatí zákona spôsobila, že pokuta ukladaná na základe zákona č. 211/1919 StGBL bola smiešne nízka, a preto bola až do konca roku 1920 stále zvyšovaná. Navyše, v roku 1925 bola zavedená nová mena – šiling, ale až 24. apríla 1934 sa pokuta v zákone zmenila na 2 000 šilingov. Čoskoro nato Hitler po anšluse Rakúska nariadil zmenu na ríšske marky. Po oslobodení Rakúska bol v roku 1945 zákon z roku 1919 obnovený v pôvodnom znení, a to vrátane pôvodnej pokuty 20 000 korún. S prechodom na euro však k zmene zákona nedošlo, čím sa zákon stal, podľa niektorých názorov, nevykonateľným.³¹² Navyše, vraj ak je sekundárnou sankciou v prípade nesplnenia primárnej sankcie trest odňatia slobody, toto odňatie slobody je, podľa prevažujúcich názorov, bez vykonateľnej primárnej sankcie (pokuty) tiež nevykonateľné.³¹³ Vskutku, keď v roku 1994 vo Viedni reálne prebehli tri správne konania vo veci porušenia tohto zákona, v ktorých bola trom dámam uložená 1 000 šilingová pokuta alebo 24 hodinové odňatie slobody, dámy príslušné rozhodnutia napadli s tým, že zákon č. 211/1919 StGBL hovorí o korunách a nie o šilingoch, a konania boli preto nakoniec zastavené.³¹⁴ Následne sa aj kvôli tomu navrhla (nakoniec neprijatá) novela zákona, ktorá by zmenila sumu pokuty na sumu uvedenú v eurách.

³¹² ŽUPANIČ, J.: Nová šlechta Rakouského císařství. Praha, 2006, s. 381-382.

³¹³ BINDER-KRIEGLSTEIN, R.: Österreichisches Adelsrecht 1868-1918/19. Frankfurt am Main, 2000, s. 226-228.

³¹⁴ Tamže, s. 236. Odkazuje na Die Presse, 19. 4. 1995.

To všetko dokazuje, že zrušenie titulov v Rakúsku nemožno v žiadnom prípade považovať za obsolétne. Napriek istým pokusom o zrušenie zákona č. 211/1919 StGBI. alebo aspoň o jeho novelizáciu v zmysle, aby sa šľachtické tituly stali súčasťou mena rovnako ako v Nemecku, takáto zmena nikdy v Rakúsku neprešla.³¹⁵ Zákon tak dodnes predstavuje námet živých a pretrvávajúcich právnych sporov, a to nielen v Rakúsku, ale aj v Nemecku, resp. v nemecko-rakúskych, zväčša rodinnoprávnych a osobnoprávnych sporoch. Niektorí právnici – Raape, Kegel a Dölle – napríklad v tejto súvislosti vo svojich právnych stanoviskách vyslovili názory, že zrušenie šľachtických titulov ako súčasť mena je zásah do základných práv, špeciálne osobnostných práv, a preto by vraj Rakúšania mali mať právo používať aspoň v Nemecku svoje pôvodné rakúske tituly – to však ani samotné nemecké súdy neakceptovali. Rakúšanovi sa totiž v Nemecku nemá čo stať súčasťou mena, keďže jeho rakúsky titul bol úplne zrušený.³¹⁶ Podobne tak ani v Sudetoch neobživilo po pripojení československého územia k Nemecku pôvodné šľachtické tituly zrušené v Československu; a ani v Protektoráte neboli šľachtické tituly výslovne obnovené a právne upravené – bol len dočasne zrušený zákon o ich zrušení.³¹⁷ Jedinú výnimku – Rakúšanov alebo Čechov a Slovákov, ktorí by mohli v Nemecku používať tituly ako súčasť mena – by mohli predstavovať tí, ktorí sa vzdali rakúskeho alebo československého štátneho občianstva ešte pred účinnosťou zákonov o zrušení šľachtictva a následne nadobudli nemecké občianstvo. Im by sa totiž podľa nemeckej právnej úpravy mohli tituly uznať ako súčasť mena, keďže v okamihu zrušenia šľachtických titulov v Rakúsku a Československu neboli občanmi týchto štátov.³¹⁸

Na záver tak možno zhrnúť, že Rakúsko je stále silne protimonarchistické – dokonca aj výnimočný rakúsky rozsudok z roku 1957, podľa ktorého sa zákaz titulov týka iba verejného používania, ale nie súkromného užívania titulov, bol zrušený už v roku 1958.³¹⁹ Rakúsko teda predstavuje príklad zrejme najprísnejšieho prístupu k zrušeniu šľachtických titulov. Nie je však jediným štátom strednej a východnej Európy popri Československu, ktorý šľachtické tituly zrušil.

³¹⁵ Tamže, s. 144-167

³¹⁶ BRINTZINGER, O.: Die ausländische Adelsgesetzgebung und der Adelsname im deutschen Internationalen Privatrecht. In: Jahrbuch für Internationales Recht, Bd.X, 1961, 1-2, s. 112-113.

³¹⁷ Tamže, s. 132-133.

³¹⁸ Tamže, s. 121-122.

³¹⁹ Tamže, s. 132.